অধ্যায় ১১ ঃ ভাৰতীয় যুক্তৰাজ্যবাদৰ প্ৰকৃতি ঃ কেন্দ্ৰীয় আৰু ৰাজ্য চৰকাৰৰ মাজত ক্ষমতাৰ বিভাজন

অধ্যায় গাঁথনি

১১.১ উদ্দেশ্য

১১.২ পৰিচয়

১১.৩ ভাৰতীয় যুক্তৰাজ্যবাদৰ প্ৰকৃতি

- ১১.৩.১ যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় বৈশিষ্ট্য
- ১১.৩.২ অযুক্তৰাষ্ট্ৰীয় বৈশিষ্ট্য

১১.৪ ক্ষমতাৰ বিভাজন

- ১১.৪.১ বিধায়িনী ক্ষমতাৰ বিভাজন
- ১১.৪.২ প্ৰশাসনীয় ক্ষমতাৰ বিভাজন
- ১১.৪.৩ বিত্তীয় ক্ষমতাৰ বিভাজন

১১.৫ ভাৰতীয় যুক্তৰাজ্যবাদৰ মূল্যায়ন

১১.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

১১.৭ অধিক জানিবলৈ

১১.৮ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১১.৯ আৰ্হি প্ৰশ্ন

১১.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- ভাৰতীয় সংবিধানৰ যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় বৈশিষ্ট্যসমূহ নিৰ্ণয় কৰিব পাৰিব
- ভাৰতীয় সংবিধানৰ অযুক্তৰাষ্ট্ৰীয় বৈশিষ্ট্যসমূহৰ ব্যাখ্যা আগবঢ়াব পাৰিব
- কেন্দ্ৰীয় আৰু ৰাজ্য চৰকাৰৰ মাজৰ ক্ষমতাৰ বিভাজন সম্পৰ্কে জ্ঞাত হ'ব
- ভাৰতীয় যুক্তৰাজ্যবাদৰ মূল্যায়ন কৰিব পাৰিব।

৪.২ পৰিচয়

ইতিমধ্যেই আপুনি জানিব পাৰিছে যে ভাৰতবৰ্ষখন পৰিচালনা কৰিবলৈ দুই ধৰণৰ চৰকাৰ গঠন কৰা হয় - কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ আৰু ৰাজ্য চৰকাৰ। এনেদৰে দ্বৈত চৰকাৰৰ দ্বাৰা দেশ পৰিচালনা কৰাতো যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰৰ এটা উল্লেখযোগ্য বৈশিষ্ট্য। ভাৰতবৰ্ষত এনেদৰে বহুতো যুক্তৰাজ্যত থাকিবলগীয়া বৈশিষ্ট্য দেখিবলৈ পোৱা যায়। কিন্তু ভাৰতবৰ্ষক এখন প্ৰকৃত যুক্তৰাষ্ট্ৰ বুলি ক'ব নোৱাৰি, কিয়নো ভাৰতবৰ্ষত কিছুমান অযুক্তৰাষ্ট্ৰীয় বৈশিষ্ট্যও দেখিবলৈ পোৱা যায়।

এই বৈশিষ্ট্যসমূহ যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰত থাকিবলগীয়া বৈশিষ্ট্যতকৈ সম্পূৰ্ণ বিপৰীত। এই অধ্যায়টিত আপুনি এনেবোৰ বিষয়ে বিশদভাৱে অধ্যয়ন কৰিবলৈ পাব।

১১.৩ ভাৰতীয় যুক্তৰাজ্যবাদৰ প্ৰকৃতি

এইখিনিতে আমি এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ কথা মনত ৰখা উচিত যে ভাৰতীয় সংবিধানে ভাৰতবৰ্ষক এখন যুক্তৰাষ্ট্ৰ বুলি কেতিয়াও ঘোষণা কৰা নাই। সংবিধানৰ প্ৰথম অনুচ্ছেদত ভাৰতবৰ্ষক এখন 'ইউনিয়ন অৱ ষ্টেট' বুলি ঘোষণা কৰা হৈছে। ভাৰতবৰ্ষ হৈছে কেবাখনো ৰাজ্য লগলগি গঠন হোৱা এখন সংঘবদ্ধ ৰাষ্ট্ৰ। ৰাজ্যসমূহ ইয়াৰ অবিচ্ছেদ্য অংশ। এই সংঘ ৰাজ্যসমূহ অবিভাজ্য। ৰাজ্যসমূহ সংঘৰ পৰা ওলাই যাব নোৱাৰে। অৰ্থাৎ ভাৰতবৰ্ষত অংগৰাজ্যসমূহ বেলেগ হোৱাৰ অধিকাৰ নাই। কিন্তু এখন প্ৰকৃত যুক্তৰাষ্ট্ৰত অংশ ৰাজ্যসমূহৰ পৃথক হোৱাৰ অধিকাৰ থাকে।

ভাৰতবৰ্ষ এখন প্ৰকৃত যুক্তৰাষ্ট্ৰ নহয়। ইয়াত যিদৰে যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰৰ বৈশিষ্ট্য দেখা যায়, ঠিক সেইদৰে একাত্মক চৰকাৰৰ বৈশিষ্ট্যও পৰিলক্ষিত হয়, যিবোৰক অযুক্তৰাষ্ট্ৰীয় বৈশিষ্ট্য বুলিও ক'ব পাৰি। ভাৰতবৰ্ষত যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় আৰু একাত্মক দুয়ো প্ৰকাৰ চৰকাৰৰ বৈশিষ্ট্যৰ সংমিশ্ৰণ ঘটিছে। সেয়ে প্ৰফেচাৰ কে.চি. হোৱেৰে (Prof. K.C. Wheare) ভাৰতবৰ্ষক এখন 'অৰ্ধ-যুক্তৰাষ্ট্ৰ' (quasi-federal) বুলি আখ্যা দিছে। প্ৰফেচাৰ ভি.এন. বেনাৰ্জীৰ মতে, ভাৰতবৰ্ষৰ সংবিধানখন গঠনত যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় হ'য়াৰ একাত্মক চৰিত্ৰ আছে (India's Constitution is federal in form with a pronounced unitary bias)। ভাৰতবৰ্ষৰ উচ্চতম ন্যায়ালয়েও এই সম্পৰ্কে মত আগবঢ়াইছে এনেদৰে - 'কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ হাতত অধিক ক্ষমতা থকা এখন যুক্তৰাজ্য (a federal structure with a strong bias towards the centre)।

ভাৰতীয় সংবিধানৰ যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় আৰু অযুক্তৰাষ্ট্ৰীয় বা একাত্মক বৈশিষ্ট্যসমূহ তলত উল্লেখ কৰা ধৰণে আলোচনা কৰিব পাৰি -

১১.৩.১ যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় বৈশিষ্ট্য

- দুই ধৰণৰ চৰকাৰ। ভাৰতবৰ্ষত দুখন চৰকাৰৰ ব্যৱস্থা আছে - কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ আৰু ৰাজ্য চৰকাৰ। সমগ্ৰ দেশখনৰ প্ৰশাসন পৰিচালনাৰ দায়িত্ব কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ আৰু অংগৰাজ্যসমূহৰ দায়িত্ব ৰাজ্য চৰকাৰৰ ওপৰত ন্যস্ত কৰা হৈছে। সংবিধানে নিৰূপণ কৰি দিয়া সুকীয়া সুকীয়া কাৰ্যক্ষেত্ৰত দুয়োখন চৰকাৰে নিজৰ ক্ষমতা প্ৰয়োগ কৰে।
- ক্ষমতাৰ বিভাজন। ভাৰতীয় সংবিধানে কেন্দ্ৰীয় আৰু ৰাজ্য চৰকাৰৰ মাজত ক্ষমতাৰ বিভাজন কৰিছে। সংবিধানৰ সপ্তম অনুসূচীত উল্লেখ থকা তিনিখন সূচীৰ দ্বাৰা কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ আৰু ৰাজ্য চৰকাৰৰ ক্ষমতাৰ অন্তৰ্গত বিষয়সমূহ

ভাগ কৰা হৈছে। দুয়োখন চৰকাৰৰ ক্ষমতাৰ পৰিসৰ স্পষ্ট আৰু সুকীয়া।

- লিখিত সংবিধান। ভাৰতীয় সংবিধান এখন লিখিত সংবিধান। সংবিধানৰ প্ৰতিটো দফা পুংখানুপুংখভাৱে আলোচনা কৰা হৈছে যাতে সেইবোৰ বুজাত অসুবিধা নহয়। ইয়াত ৩৯৫ টা অনুচ্ছেদ, ২২ টা অধ্যায় আৰু ১২ টা অনুসূচী আছে। ভাৰতবৰ্ষৰ সংবিধানখনক পৃথিৱীৰ এখন সৰ্ববৃহৎ সংবিধান বুলি গণ্য কৰা হয়।
- সংবিধানৰ শ্ৰেষ্ঠত্ব। সংবিধানখনক ৰাষ্ট্ৰৰ সৰ্ব্বোচ আইন বুলি গণ্য কৰা হয়। কেন্দ্ৰীয় আৰু ৰাজ্যিক বিধানমণ্ডলে সংবিধান উলংঘা কৰি কোনো আইন প্ৰণয়ন কৰিব নোৱাৰে। কেন্দ্ৰীয় আৰু ৰাজ্য চৰকাৰে সংবিধান অনুযায়ীহে কাৰ্য সম্পাদন কৰিব পাৰে। ভাৰতবৰ্ষত সংবিধানৰ ক্ষমতা সৰ্ব্বোচ আৰু সকলো নাগৰিকে ইয়াক মানি চলিব লাগে।
- সৰ্ব্বোচ ন্যায়ালয়। উচ্চতম ন্যায়ালয় হৈছে ভাৰতৰ সৰ্ব্বোচ ন্যায়ালয়। ভাৰতীয় সংবিধানখন বাখ্যা কৰাৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ দায়িত্ব ইয়াৰ ওপৰত ন্যস্ত কৰা হৈছে। সেয়ে ভাৰতৰ উচ্চতম ন্যায়ালয়ক সংবিধানৰ অভিভাৱক বা ৰক্ষাকৰ্তা বুলি কোৱা হয়।
- দ্বি-সদনীয় বিধানমণ্ডল। ভাৰতবৰ্ষৰ বিধানমণ্ডল দ্বি-সদনযুক্ত। ইয়াত দুখন সদন আছে - লোকসভা আৰু ৰাজ্যসভা। ৰাজ্যসভা হৈছে উচ্চ সদন আৰু অংগৰাজ্যসমূহক প্ৰতিনিধিত্ব কৰে। লোকসভা হৈছে নিম্ন সদন আৰু ই সমগ্ৰ দেশৰ জনসাধাৰনক প্ৰতিনিধিত্ব কৰে।

উপযুক্ত বৈশিষ্ট্যসমূহেই হ'ল ভাৰতীয় সংবিধানত অন্তৰ্ভূক্ত যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় বৈশিষ্ট্য। ইয়াৰ উপৰি কিছুমান অযুক্তৰাষ্ট্ৰীয় বা একাত্মক চৰকাৰৰ বৈশিষ্ট্যও ভাৰতীয় সংবিধান আছে।

এতিয়া আমি সেইবোৰ আলোচনা কৰিম।

১১.৩.২ অযুক্তৰাষ্ট্ৰীয় বৈশিষ্ট্য

- ক্ষমতাৰ বিভাজন সমানুপাতিক নহয়। সাধাৰনতে যুক্তৰাষ্ট্ৰত কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ আৰু ৰাজ্য চৰকাৰৰ মাজত মাজত ক্ষমতা ভাগ কৰা হয়। কিন্তু ভাৰতবৰ্ষত কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰক অধিক ক্ষমতা প্ৰদান কৰা হৈছে। ফলত কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ ৰাজ্য চৰকাৰতকৈ বেছি শক্তিশালী।
- সংবিধান প্ৰকৃতপক্ষে অনমনীয় নহয়। এখন যুক্তৰাষ্ট্ৰত সংবিধান কঠিন বা অনমনীয় হয়। কিন্তু ভাৰতবৰ্ষৰ সংবিধান প্ৰকৃততে অনমনীয় নহয়। সংসদে এককভাৱে সহজে সংবিধানৰ অৰ্ধাংশ সংশোধন কৰিব পাৰে। সংবিধানৰ অতি কম অংশৰ সংশোধন পদ্ধতিহে কঠিন।

- একক সংবিধান। ভাৰতবৰ্ষত কেবল এখন সংবিধান আছে। এই সংবিধান কেন্দ্ৰ আৰু ৰাজ্য দুয়ো স্তৰতে প্ৰযোজ্য। ৰাজ্যসমূহৰ নিজস্ব সংবিধান নাই। কিন্তু এখন প্ৰকৃত যুক্তৰাষ্ট্ৰত কেন্দ্ৰ আৰু ৰাজ্যৰ বাবে পৃথক সংবিধান থাকে।
- ৰাজ্যৰ ওপৰত কেন্দ্ৰৰ প্ৰাধান্য। ৰাজ্য চৰকাৰসমূহে কেন্দ্ৰৰ নিয়ন্ত্ৰণত কাম কৰে। ৰাজ্যসমূহে কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে প্ৰনয়ণ কৰা আইনসমূহ মানি চলিব লাগে আৰু একে বিষয়ৰ ওপৰত কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ আৰু ৰাজ্য চৰকাৰ উভয়ে আইন প্ৰনয়ণ কৰিলে কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ আইনে প্ৰাধান্য পায় আৰু বলবৎ হয়। কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে ৰাজ্যসমূহলৈ বিভিন্ন সময়ত নিৰ্দেশনা জাৰি কৰিব পাৰে আৰু সেইবোৰ ৰাজ্য চৰকাৰে মানি চলিবলৈ বাধ্য।
- ৰাজ্যসভাত প্ৰতিনিধিত্বৰ অসমতা। এখন প্ৰকৃত যুক্তৰাষ্ট্ৰত বিধানমণ্ডলৰ উচ্চসদনে অংগৰাজ্যসমূহক সমভাৱে প্ৰতিনিধিত্ব কৰে। কিন্তু ভাৰতবৰ্ষত উচ্চসদন ৰাজ্যসমূহৰ প্ৰতিনিধিত্ব সমানুপাতিক নহয়। জনসংখ্যাৰ ভিত্তিত ইয়াত ৰাজ্যসমূহক প্ৰতিনিধিত্ব দিয়া হয়। অৰ্থাৎ যিখন ৰাজ্যৰ জনসংখ্যা অধিক, ৰাজ্যসভাত সেইখন ৰাজ্যৰ প্ৰতিনিধিৰ সংখ্যাও বেছি।
- ৰাজ্যসমূহৰ অস্তিত্ব কেন্দ্ৰৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল। ভাৰতবৰ্ষত কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে ৰাজ্যসমূহৰ সন্মতি নোহোৱাকৈ সীমাৰ সালসলনি কৰিব পাৰে। কেন্দ্ৰীয় বিধানমণ্ডলে আইন প্ৰনয়ন কৰি এককভাৱে নতুন ৰাজ্যৰ নাম সলনি, সীমাৰ পৰিবৰ্তন বা পুনৰ্নিৰ্ধাৰণ কৰিব পাৰে।
- এক -নাগৰিকত্ব। এখন প্ৰকৃত যুক্তৰাষ্ট্ৰত দ্বি নাগৰিকত্বৰ ব্যৱস্থা থাকে। নাগৰিকসকল প্ৰথমতে তেওঁলোকে জন্মগ্ৰহণ কৰা বা বসবাস কৰা অংগৰাজ্যখনৰ নাগৰিক আৰু তাৰ পাছত সমগ্ৰ যুক্তৰাষ্ট্ৰখনৰ নাগৰিক। কিন্তু ভাৰতবৰ্ষত তেনে ব্যৱস্থা নাই। ইয়াত এক-নাগৰিকত্বৰ ব্যৱস্থা প্ৰবৰ্তন কৰা হৈছে। অৰ্থাৎ ভাৰতবৰ্ষত অংগৰাজ্যসমূহৰ পৃথক নাগৰিত্বৰ ব্যৱস্থা নাই।
- একাত্মক ন্যায়পালিকা। ভাৰতবৰ্ষত একাত্মক বা অখণ্ড ন্যায়পালিকাৰ ব্যৱস্থা কৰা হৈছে। প্ৰত্যেক অংগৰাজ্যৰ বাবে পৃথক উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ ব্যৱস্থা আছে, যদিও এই উচ্চ ন্যায়ালয়সমূহে উচ্চতম ন্যায়ালয়ৰ অধীনত কাৰ্যনিৰ্বাহ কৰে। উচ্চতম ন্যায়ালয় হৈছে ভাৰতীয় ন্যায় ব্যৱস্থাৰ সৰ্ব্বোচ্চ আদালত আৰু দেশৰ সকলো নিম্ন আদালত ইয়াৰ অধীন।
- ৰাষ্ট্ৰপতিৰ জৰুৰীকালীন ক্ষমতা। ভাৰতীয় সংবিধানে ৰাষ্ট্ৰপতিক জৰুৰীকালীন ক্ষমতা অৰ্পণ কৰিছে। তেওঁ তিনিটা বিশেষ অৱস্থাত এই ক্ষমতা প্ৰয়োগ কৰিব পাৰে। যেতিয়া ৰাষ্ট্ৰপতিয়ে দেশত জৰুৰী অৱস্থা ঘোষনা কৰে, তেতিয়া সকলো অংগৰাজ্য কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ সম্পূৰ্ণ অধীন হৈ পৰে। ৰাজ্যসমূহে স্বাধীনভাৱে কাৰ্যনিৰ্বাহ কৰিব নোৱাৰে।

উপযুক্ত আলোচনাৰ পৰা আমি জানিব পাৰিলো যে ভাৰতবৰ্ষত যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰৰ ব্যৱস্থা থাকিলেও ইয়াত কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ ৰাজ্য চৰকাৰতকৈ অধিক শক্তিশালী। ভাৰতীয় সংবিধানৰ প্ৰণেতাসকলে দেশখনৰ বিভিন্ন দিশৰ প্ৰতি চকু ৰাখি এখন শক্তিশালী কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ পোষকতা কৰিছিল। তেনে দিশবোৰ হৈছে - ভাৰতবৰ্ষ হৈছে বিভিন্ন জাতি, ধৰ্ম, ভাষা, গোষ্ঠী আদিৰে গঠিত এখন বৈচিত্ৰপূৰ্ণ দেশ। সেয়ে এনে এখন দেশৰ জনসাধাৰণক একতাৰ দোলেৰে বান্ধি ৰাখিবলৈ কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ শক্তিশালী হোৱাটো যথেষ্ট দৰকাৰী। সেইদৰে এখন আধুনিক কল্যাণকামী ৰাষ্ট্ৰৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ দায়িত্ব পালন কৰিবলৈ আৰু সদ্যজাত স্বাধীন ৰাষ্ট্ৰৰ অৰ্থনৈতিক উন্নয়ণ নিশ্চিত কৰিবলৈও শক্তিশালী আৰু সম্পদশালী কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ এখন অতি আৱশ্যকীয় আছিল। বিশ্ব দৰবাৰত এখন লেখত ল'ৰলগীয়া দেশ হিচাপে প্ৰতিষ্ঠা কৰিবৰ বাবেও কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰখন শক্তিশালী হোৱাটো দৰকাৰী আছিল।

জানি থোৱা ভাল

১) একাত্মক চৰকাৰৰ বৈশিষ্ট্যক অযুক্তৰাষ্ট্ৰীয় বুলিও কোৱা হয় কিয়নো সেইবোৰ যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় বৈশিষ্ট্যৰ বিপৰীতধৰ্মী।

২) একাত্মক চৰকাৰত সমগ্ৰ দেশৰ বাবে কেৱল এখনহে চৰকাৰ থাকে। ইয়াত যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰৰ দৰে ৰাজ্য চৰকাৰৰ ব্যৱস্থা নাথাকে।

৩) জম্মু আৰু কাশ্মীৰ ৰাজ্যৰ এখন নিজা সংবিধান আছে যদিও সেই সংবিধানে ভাৰতীয় সংবিধানক মানি চলিব লাগে।

চিন্তা-চৰ্চা কৰক ১১.১

এনে এখন ৰাষ্ট্ৰৰ নাম উল্লেখ কৰক যি খনক প্ৰকৃত যুক্তৰাষ্ট্ৰ বুলিব পাৰি।

.....

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ১ঃ সংবিধানে ভাৰতবৰ্ষক 'ৰাজ্যসমূহৰ সংঘ' বুলি ঘোষণা কৰিছে। (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

.....

প্ৰশ্ন নং ২ঃ কোনে ভাৰতবৰ্ষক এখন 'অৰ্ধ যুক্তৰাষ্ট্ৰ' বুলি বৰ্ণনা কৰিছে?

.....

প্ৰশ্ন নং ৩ঃ ভাৰতীয় সংবিধানত অন্তৰ্ভুক্ত চাৰিটা যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় বৈশিষ্ট্য উল্লেখ কৰক।

.....

.....

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ৪ঃ সংবিধানৰ চাৰিটা অযুক্তৰাষ্ট্ৰীয় বৈশিষ্ট্য লিখক ।

.....

.....

.....

.....

১১.৪ কেন্দ্ৰ আৰু ৰাজ্যসমূহৰ মাজত ক্ষমতা বিতৰণ

সাধাৰণতে যুক্তৰাষ্ট্ৰত ক্ষমতা বিভাজনৰ বাবে তিনিটা পদ্ধতি ব্যৱহৃত হয় । প্ৰথম পদ্ধতি অনুসৰি কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ ক্ষমতা নিৰ্ধাৰিত আৰু অৱশিষ্ট ক্ষমতাসমূহ ৰাজ্য চৰকাৰক প্ৰয়োগ কৰিবলৈ দিয়া হয়। এই পদ্ধতি আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰত গ্ৰহণ কৰা হৈছে। দ্বিতীয় পদ্ধতিত ৰাজ্য চৰকাৰৰ ক্ষমতা নিৰ্ধাৰিত আৰু কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰক অৱশিষ্ট ক্ষমতা অৰ্পণ কৰা হয়। এনে পদ্ধতি কানাডাত দেখিবলৈ পোৱা যায়। তৃতীয় পদ্ধতিত যুক্তৰাষ্ট্ৰৰ দুয়োখন চৰকাৰৰে ক্ষমতা নিৰ্ধাৰণ কৰি দিয়া হয়। অষ্ট্ৰেলিয়াত এনে পদ্ধতি দেখা যায়। ভাৰতবৰ্ষত কানাডা আৰু অষ্ট্ৰেলিয়াত গ্ৰহণ কৰা পদ্ধতিৰ মিশ্ৰিত ৰূপ দেখিবলৈ পোৱা যায়।

ভাৰতবৰ্ষত সংবিধানে কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ আৰু ৰাজ্য চৰকাৰৰ মাজত ক্ষমতাৰ বিভাজন কৰিছে। সংবিধানৰ সপ্তম অনুসূচীত দুয়োখন চৰকাৰৰ ক্ষমতা বিষয়ক তিনিখন সূচীৰ উল্লেখ আছে - কেন্দ্ৰীয় সূচী (৯৭ বিষয়), ৰাজ্যিক সূচী (৬৬ বিষয়) আৰু সমৱৰ্তী সূচী (৪৭ বিষয়)। কেন্দ্ৰীয় সূচীত উল্লেখ থকা বিষয়সমূহৰ ওপৰত আইন প্ৰণয়নৰ সম্পূৰ্ণ ক্ষমতা দুয়োখন চৰকাৰক অৰ্পণ কৰা হৈছে। সংবিধানৰ তিনিখন সূচীত উল্লেখ নথকা অৱশিষ্ট বিষয়সমূহৰ ওপৰত আইন প্ৰণয়নৰ ক্ষমতা কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে লাভ কৰে।

১৯৪৬ ৰ কেবিনেট মিছন পৰিকল্পনাৰ আধাৰত ভাৰতবৰ্ষৰ বাবে এখন সংবিধান প্ৰস্তুত কৰিবৰ বাবে এখন সংবিধানিক সভা গঠন কৰা হৈছিল। এই সংবিধানিক সভাৰ সদস্যসকলক পৰোক্ষভাৱে নিৰ্বাচন কৰা হৈছিল, কিন্তু ই আছিল সম্পূৰ্ণ প্ৰতিনিধিমূলক গোট।

এইখিনিতে এটা কথা মন কৰিবলগীয়া যে সমবৰ্তীসূচীৰ বিষয়সমূহৰ ওপৰত আইন প্ৰণয়নৰ ক্ষমতা দুয়োখন চৰকাৰৰ হাততে ন্যস্ত থাকে যদিও কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে প্ৰাধান্য পায়। আনকি ৰাজ্যিক সূচীৰ বিষয়সমূহৰ ওপৰতো কেন্দ্ৰই পৰোক্ষভাৱে নিজৰ নিয়ন্ত্ৰণ চলাব পাৰে। এতেকে দেখা যায় যে ভাৰতীয় সংবিধানে ক্ষমতাৰ বিভাজন কৰিও কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰক ৰাজ্য চৰকাৰতকৈ অধিক শক্তিশালী কৰিছে।

ভাৰতবৰ্ষত ক্ষমতাৰ বিভাজন তিনি প্ৰকাৰে কৰা হৈছে, যেনে- বিধায়িনী ক্ষমতাৰ বিভাজন, প্ৰশাসনীয় ক্ষমতাৰ বিভাজন আৰু বিত্তীয় ক্ষমতাৰ বিভাজন। তলত এই বিষয়ে বহলাই

আলোচনা কৰা হ'ল।

১১.৪.১ বিধায়িনী ক্ষমতাৰ বিভাজন

কেন্দ্ৰ আৰু ৰাজ্যৰ মাজত বিধায়িনী ক্ষমতাৰ বিভাজন অধ্যয়ন কৰিলে দেখা যায় যে কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ কেন্দ্ৰীয় সূচীৰ অৰ্ন্তগত বিষয়সমূহৰ ওপৰত আইন প্ৰণয়ণৰ পূৰ্ণ ক্ষমতা আছে। এই সূচীত মুঠতে ৯৬ টা বিষয় আছে। যিবোৰ বিষয় সমগ্ৰ দেশৰ বাবে সমানে গুৰুত্বপূৰ্ণ, সেইবোৰ বিষয় কেন্দ্ৰীয় সূচীত অন্তৰ্ভূ কৰা হৈছে। তেনে বিষয় কিছুমান হৈছে - দেশৰ প্ৰতিৰক্ষা ব্যৱস্থা, মুদ্ৰা ব্যৱস্থা, বৈদেশিক পৰিক্ৰমা, নাগৰিকত্ব, জনগণনা আদি।

ৰাজ্য চৰকাৰে ৰাজ্যিক সূচীত উল্লেখ থকা বিষয়সমূহৰ ওপৰত আইন প্ৰণয়ন কৰিব পাৰে। এই সূচীত ৬১ টা বিষয় আছে। যিবোৰ বিষয়ৰ চৰিত্ৰ স্থানীয় আৰু ৰাজ্য অনুসৰি গুৰুত্ব বেলেগ বেলেগ হ'ব পাৰে, তেনে বিষয়সমূহ এই সূচীত অন্তৰ্ভূক্ত কৰা হৈছে। ৰাজ্যিক সূচীৰ কেইটামান বিষয় হৈছে - আইন আৰু শৃংখলা, আৰক্ষী, জনস্বাস্থ্য, ৰাজস্ব নিৰ্ধাৰণ আৰু সংগ্ৰহ আদি। ৰাজ্যিক সূচীৰ ওপৰত আইন প্ৰণয়নৰ ক্ষমতা ৰাজ্য চৰকাৰৰ ওপৰত ন্যস্ত কৰা হৈছে যদিও কিছুমান বিশেষ পৰিস্থিতিত কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে এই সূচীৰ বিষয়ৰ ওপৰত আইন প্ৰণয়ন কৰিব পাৰে। উদাহৰণস্বৰূপে, জৰুৰী অৱস্থা ঘোষণা কৰিলে কেন্দ্ৰীয় সংসদে ৰাজ্যিক সূচীৰ বিষয়ৰ ওপৰত আইন প্ৰণয়ন কৰিব পাৰে ।

সমৱৰ্তী সূচীত মুঠতে ৫২ টা বিষয় আছে। এই বিষয়সমূহৰ ওপৰত কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ আৰু ৰাজ্য চৰকাৰ উভয়ে আইন প্ৰণয়ন কৰিব পাৰে। যিবোৰ বিষয় সমগ্ৰ দেশৰ বাবে সমানে গুৰুত্বপূৰ্ণ কিন্তু স্থানীয় গুৰুত্বৰ অসামঞ্জস্য থাকিব পাৰে, তেনে বিষয়সমূহ এই সূচীৰ অন্তৰ্ভূক্ত কৰা হৈছে। এইখিনিতে এটা কথা মনকৰিবলগীয়া যে সমৱৰ্তী সূচীৰ বিষয়ৰ ওপৰত কেন্দ্ৰীয় আৰু ৰাজ্যিক বিধানমণ্ডলে একে সময়তে একে বিষয়ত আইন প্ৰণয়ন কৰিলে কেন্দ্ৰীয় আইন বলবৎ হয় আৰু ৰাজ্যিক আইন নাকচ হয়। সমৱৰ্তী সূচীৰ কেইটামান বিষয় হ'ল - অৰ্থনৈতিক আৰু সামাজিক পৰিকল্পনা, শ্ৰমিক কল্যাণ, শিক্ষা, বিদ্যুৎ আদি।

অৱশিষ্ট বিষয়ৰ ওপৰত আইন প্ৰণয়নৰ ক্ষমতা কেন্দ্ৰীয় সংসদৰ ওপৰত ন্যস্ত কৰা হৈছে। এনে বিষয়ত ৰাজ্যিক বিধান মণ্ডলৰ কোনো ভূমিকা নাই।

এতেকে উপযুক্ত আলোচনাৰ পৰা আমি জানিব পাৰিলো যে আইন প্ৰণয়নৰ ক্ষেত্ৰত কেন্দ্ৰীয় চৰকা ৰ যথেষ্ট শক্তিশালী। এই চৰকাৰে কেৱল কেন্দ্ৰীয় সূচী আৰু অৱশিষ্ট বিষয়ৰ ওপৰতে আইন প্ৰণয়নৰ পূৰ্ণ ক্ষমতা লাভ কৰা নাই, ৰাজ্যিক সূচী আৰু সমবৰ্তী সূচীৰ ওপৰতো ইয়াৰ নিয়ন্ত্ৰণ আছে।

জানি থোৱা ভাল

১) ৰাজ্য সভাই সদনত উপস্থিত সদস্যৰ দুই-তৃতীয়াংশৰ সমৰ্থনত কোনো ৰাজ্যিক সূচীৰ অন্তৰ্গত বিষয়ৰ ওপৰত ৰাষ্ট্ৰীয় স্বাৰ্থ জড়িত থকা বুলি প্ৰস্তাৱ গ্ৰহণ কৰি সেই বিষয়ৰ ওপৰত সংসদক আইন প্ৰণয়নৰ কৰ্তৃত্ব প্ৰদান কৰিব পাৰে।

২) ৰাজ্যপালে ৰাজ্যিক বিধানমণ্ডলৰ দ্বাৰা অনুমোদিত কিছুমান বিধেয়ক ৰাষ্ট্ৰপতিৰ বিবেচনাৰ বাবে সংৰক্ষিত ৰাখিব পাৰে।

১১.৪.২ প্ৰশাসনীয় ক্ষমতাৰ বিভাজন

বিধায়িনী ক্ষমতাৰ দৰে প্ৰশাসনীয় ক্ষমতাৰ ক্ষেত্ৰতো কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ ৰাজ্য চৰকাৰতকৈ অধিক শক্তিশালী। সংবিধানে স্পষ্ট কৰি দিছে যে প্ৰশাসনীয় ক্ষেত্ৰত ৰাজ্য চৰকাৰ কেতিয়াও কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ সিদ্ধান্তৰ বিপৰীতে যাব নোৱাৰে। ৰাজ্য চৰকাৰসমূহে কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ অধীনত আৰু নিয়ন্ত্ৰণত কাযনিৰ্বাহ কৰিবলৈ বাধ্য। ৰাজ্য চৰকাৰে ইয়াৰ প্ৰশাসনীয় ক্ষমতা সংসদে প্ৰণয়ন কৰা আইনৰ লগত সামঞ্জস্য ৰাখি প্ৰয়োগ কৰিব লাগে। সংসদে কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ আৰু ৰাজ্য চৰকাৰৰ মাজত সম্পৰ্ক উন্নত কৰাৰ বাবেও আইন প্ৰণয়ন কৰিব পাৰে। প্ৰয়োজনবোধে কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে ৰাজ্য চৰকাৰসমূহক কেনেদৰে শাসনকাৰ্য পৰিচালনা কৰিব লাগে তাৰ নিৰ্দেশ দিব পাৰে। ৰাজ্য চৰকাৰে সেই নিৰ্দেশ অনুসায়ী শাসনকাৰ্য্য চলাব লাগে। যদি ৰাজ্য চৰকাৰ কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ নিৰ্দেশ পালনত ব্যৰ্থ হয় বা সংবিধান অনুসৰি শাসন পৰিচালনা কৰিব নোৱাৰে, তেনেহ'লে কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে সংবিধাণৰ ৩৫৬ নং অনুচ্ছেদ অনুসৰি ৰাষ্ট্ৰপতিৰ শাসন প্ৰয়োগ কৰিব পাৰে আৰু ৰাজ্যৰ শাসন ব্যৱস্থা নিজৰ হাতলৈ নিব পাৰে। কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে ৰাজ্যসমূহত নিয়োগ কৰা ইয়াৰ উচ্চপদস্থ বিষয়াসকলৰ দ্বাৰাও ৰাজ্য চৰকাৰৰ ওপৰত নিজৰ নিয়ন্ত্ৰণ ৰক্ষা কৰে।

এতেকে দেখা যায় যে ভাৰতবৰ্ষত প্ৰশাসনীয় ক্ষমতাৰ ক্ষেত্ৰত ৰাজ্য চৰকাৰে স্বতন্ত্ৰভাৱে কাম কৰিব নোৱাৰে। ইয়াত ৰাজ্য চৰকাৰসমূহ কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ তলতীয়া একোটা প্ৰশাসনীয় গোটৰ দৰে।

জানি থোৱা ভাল

১) সংবিধানৰ ২৬৭ নং অনুচ্ছেদ অনুসৰি কেন্দ্ৰীয় সংসদে প্ৰণয়ন কৰা আইনৰ লগত সংগতি ৰাখি ৰাজ্য চৰকাৰসমূহে শাসনকাৰ্য পৰিচালনা কৰিব লাগে। তদুপৰি এই ক্ষেত্ৰত গুৰুত্ব দিবলগীয়া কথাটি হ'ল -

ৰাজ্য চৰকাৰসমূহৰ কাৰ্যব্যৱস্থা যাতে কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ প্ৰশাসনিক ক্ষমতাৰ প্ৰতিবন্ধক নহয়।

২) কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ দ্বাৰা নিযুক্ত কিছু বিষয়াই ৰাজ্য প্ৰশাসনত কাৰ্যনিৰ্বাহ কৰে। ৰাজ্যৰ ৰাজ্যপাল, উচ্চ ন্যায়ালয়ৰ মুখ্য ন্যায়াধীশ আৰু ন্যায়াধীশসকল, ভাৰতীয় প্ৰশাসনীয় সেৱা আৰু ভাৰতীয় পুলিচ সেৱাৰ বিষয়াসকলক কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে নিয়োগ কৰে। এনে বিষয়াসকলৰ আচৰণ কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে নিয়ন্ত্ৰণ কৰে আৰু তেওঁলোকে কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ দূত হিচাপে দায়িত্ব পালন কৰে।

চিন্তা-চৰ্চা কৰক ১১.২

ভাৰতবৰ্ষৰ কোনখন ৰাজ্যত পোনপ্ৰথমবাৰৰ বাবে ৰাষ্ট্ৰপতিৰ শাসন প্ৰয়োগ কৰা হৈছিল জানিবলৈ চেষ্টা কৰক।

.....

১১.৪.৩ বিত্তীয় ক্ষমতাৰ বিভাজন

চৰকাৰী কাম-কাজ সুচাৰুৰূপে পৰিচালনা কৰিবলৈ কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ আৰু ৰাজ্য চৰকাৰক উপযুক্ত পৰিমাণৰ অৰ্থৰ প্ৰয়োজন। সেই অৰ্থৰ ব্যৱস্থা কৰা হয় দুয়োখন চৰকাৰে আৰোপ কৰা বিভিন্ন কৰৰ পৰা। সংবিধানে কেনেধৰনে দুয়োখন চৰকাৰৰ মাজত কৰৰ বিভাজন কৰি অৰ্থ সংগ্ৰহৰ ব্যৱস্থা কৰিছে, সেয়াই হৈছে বিত্তীয় ক্ষমতাৰ বিভাজন।

কিছুমান কৰ, যেনে - আমদানি আৰু ৰপ্তানি শুল্ক, আয়কৰ, আবকাৰী শুল্ক, ডাক-তাঁৰৰ আয় আদি কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে আৰোপ কৰে আৰু কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰেই সংগ্ৰহ কৰে। ইয়াৰ পৰা যি আয় হয় সেয়া কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ নিজৰ উপাৰ্জন। ঠিক সেইদৰে কিছুমান কৰ ৰাজ্য চৰকাৰে আৰোপ আৰু সংগ্ৰহ কৰে। যেনে - ভূমি ৰাজহ, কৃষি আয়কৰ, মাটি আৰু ঘৰৰ ওপৰত লগোৱা কৰ আদি ৰাজ্য চৰকাৰৰ আয়ৰ উৎস। আন কিছুমান কৰ আছে, যিবোৰ কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে আৰোপ কৰে কিন্তু ৰাজ্য চৰকাৰে সংগ্ৰহ কৰে। তেনে কৰসমূহ হ'ল - ষ্ট্যাম্প কৰ, ঔষধ আৰু প্ৰসাধন সামগ্ৰীৰ ওপৰত লগোৱা কৰ আদি।

কেন্দ্ৰীয় আৰু ৰাজ্য চৰকাৰৰ মাজত কৰৰ বিভাজন বিস্তৃতভাৱে কৰা থাকিলেও, বিত্তীয় বিষয়তো কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ ৰাজ্য চৰকাৰতকৈ শক্তিশালী। ৰাজ্যসমূহ আৰ্থিক বিষয়ত কেন্দ্ৰৰ ওপৰত বিশেষভাৱে নিৰ্ভৰশীল। কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে ৰাজ্যসমূহক সহায়ক অনুদান আৰু সাহায্য দিয়াৰ ব্যৱস্থা সংবিধানত সন্নিবিষ্ট কৰা হৈছে। সেইদৰে বিভিন্ন ৰাজ্যৰ মাজত আয়কৰ ভগাই দিয়া আৰু মৰাপাট শুল্কৰ বাবে অসম, বিহাৰ, উৰিষ্যা আৰু পশ্চিমবংগক কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে অনুদান দিয়াৰ ব্যৱস্থা কৰা হৈছে।

অৰ্থনৈতিক পৰিকল্পনা আয়োগ, বিত্তীয় আয়োগ আৰু ভাৰতৰ নিয়ন্ত্ৰক আৰু প্ৰধান হিচাপ পৰীক্ষকৰ জৰিয়তেও কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে ৰাজ্য চৰকাৰৰ ওপৰত নিজৰ কৰ্তৃত্ব প্ৰকাশ কৰে।

অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন নং ৫ঃ সংবিধানৰ কোন অনুসূচীত ক্ষমতা বিভাজনৰ তিনিখন সূচীৰ উল্লেখ আছে ?

.....

প্ৰশ্ন নং ৬ঃ কেন্দ্ৰীয় সূচীত ৯৬টা বিষয় অন্তৰ্ভূক্ত কৰা হৈছে ? (শুদ্ধ/অশুদ্ধ)

.....

প্ৰশ্ন নং ৭ঃ কেন্দ্ৰ আৰু ৰাজ্যসমূহৰ মাজত প্ৰশাসনীয় ক্ষমতাৰ বিভাজন সম্পৰ্কে আলোচনা কৰক। (৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

.....

.....

.....

প্ৰশ্ন নং ৮ঃ কেন্দ্ৰ আৰু ৰাজ্যসমূহৰ মাজত বিত্তীয় ক্ষমতাৰ বিভাজন সম্পৰ্কে আলোচনা কৰক। (৫০টা শব্দৰ ভিতৰত)

.....

.....

.....

.....

১১.৫ ভাৰতীয় যুক্তৰাজ্যবাদৰ মূল্যায়ন

ভাৰতীয় সংবিধানে ভাৰতবৰ্ষত এখন যুক্তৰাষ্ট্ৰৰ বিপৰীতে 'ৰাজ্যসমূহৰ সংঘ' বুলিহে বৰ্ণনা কৰিছে। সংবিধানৰ খচৰা সমিতিৰ অধ্যক্ষ ডঃ আম্বেদকাৰে এই বিষয়ে কৈছিল যে ভাৰতবৰ্ষত এখন যুক্তৰাষ্ট্ৰ যদিও অংগৰাজ্যসমূহে এখন চুক্তিৰ দ্বাৰা ইয়াক প্ৰতিষ্ঠা কৰা নাই। এই যুক্তৰাষ্ট্ৰ কোনো চুক্তিৰ ফলত গঠন হোৱা নাই, সেয়ে ইয়াত অংগৰাজ্যসমূহৰ আঁতৰি যোৱাৰ অধিকাৰ নাই। ভাৰতবৰ্ষৰ যুক্তৰাষ্ট্ৰ হৈছে এনে এক সংঘ, য'ত অংগৰাজ্যসমূহ অবিচ্ছেদ অংশ। তেওঁ আৰু কৈছিল যে সংবিধান অনুসৰি কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ আৰু ৰাজ্য চৰকাৰ নিজৰ নিজৰ কাৰ্যক্ষেত্ৰত স্বতন্ত্ৰ।

সংবিধান প্ৰণেতাসকলে কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ ৰাজ্য চৰকাৰতকৈ তুলনামূলকভাৱে শক্তিশালী হোৱাটো বিচাৰিছিল, যদিও তেওঁলোকে ভাৰতবৰ্ষত এখন "সহযোগীতামূলক" যুক্তৰাষ্ট্ৰৰ

পোষকতা কৰিছিল। তেওঁলোকে বিচাৰিছিল দুয়োখন চৰকাৰে সংঘৰ্ষৰ সলনি সহযোগিতাৰে কাম কৰক আৰু ৰাজ্য চৰকাৰসমূহে নিৰ্ধাৰিত কাৰ্যক্ষেত্ৰত স্বাধীনভাৱে শাসনকাৰ্য পৰিচালনা কৰক।

কিন্তু ভাৰতীয় সংবিধানৰ প্ৰায়োগিক দিশটো অধ্যয়ন কৰিলে দেখা যায় যে কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ ক্ৰমান্বয়ে অধিক ক্ষমতাশালী হৈ গৈ আছে আৰু ৰাজ্য চৰকাৰসমূহ কেন্দ্ৰৰ তলতীয়া একোটা প্ৰশাসনীয় গোটলৈ পৰিবৰ্তিত হৈছে। ৰাজ্যসমূহে স্বাধীন আৰু স্বতন্ত্ৰভাৱে কাৰ্যনিৰ্বাহ কৰিবলৈ সক্ষম হোৱা নাই। ৰাজ্যসমূহৰ সন্মতিৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ নকৰাকৈয়ে সময়ে সময়ে কেন্দ্ৰই বিভিন্ন ৰাজ্যৰ চাৰিসীমাৰ পৰিবৰ্ত্ত কৰি আহিছে। ঠিক সেইদৰে বহু সময়ত কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে সংবিধানৰ ৩৫৬ নং অনুচ্ছেদৰ অপপ্ৰয়োগ কৰি ৰাজ্যসমূহৰ স্বাধীনতা খৰ্ব কৰিছে। কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ কেবাটাও বিত্তীয় অনুষ্ঠান, বিশেষকৈ পৰিকল্পনা আয়োগে অৰ্থনৈতিক ক্ষেত্ৰত কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰক অধিক শক্তিশালী কৰিছে । এই আয়োগৰ দ্বাৰা কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ অৰ্থনৈতিক কাৰ্য্যৱলী নিয়ন্ত্ৰণৰ সুবিধা পায়। ফলত ৰাজ্যসমূহৰ অৱস্থা একাত্মক চৰকাৰৰ স্থানীয় প্ৰশাসনৰ একোটা গোটৰ দৰে হয়। য'ত এই গোটবোৰে সম্পূৰ্ণভাৱে কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ অধীনত কাৰ্য সম্পাদন কৰে। ভাৰতবৰ্ষত কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰক শক্তিশালী কৰাৰ ক্ষেত্ৰত ৰাজনৈতিক দলসমূহৰ ভূমিকাও লেখত ল'বলগীয়া। বিশেষকৈ ভাৰতীয় জাতীয় কংগ্ৰেছ এক দীঘলীয়া সময়ৰ বাবে দেশৰ শাসনৰ দায়িত্বত আছিল। এই দলৰ কাৰ্যাৱলী আৰু সাংগঠনিক দিশেও ভাৰতবৰ্ষত কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰক অধিক শক্তিশালী কৰাত অৰিহণা যোগাইছিল কংগ্ৰেছ দল হৈছে সম্পূৰ্ণভাৱে ঊৰ্ধতম নেতৃত্বৰ দ্বাৰা নিয়ন্ত্ৰিত দল। এই দলৰ সকলো পৰ্যায়ৰ কাৰ্যাৱলী দলৰ কেন্দ্ৰীয় নেতৃত্বৰ পৰামৰ্শমতে হয়। এই দলে কেবাদশক জুৰি কেন্দ্ৰ আৰু বিভিন্ন ৰাজ্যত শাসনকাৰ্য চলাবলৈ সক্ষম হৈছিল বাবে তাৰ প্ৰভাৱ সমগ্ৰ দেশৰ শাসনকাৰ্যত বিশেষকৈ কেন্দ্ৰ আৰু ৰাজ্যৰ সম্পৰ্কৰ ক্ষেত্ৰত পৰিলক্ষিত হয় ।

ৰাজ্যসমূহে সময়ে সময়ে কেন্দ্ৰৰ নিয়ন্ত্ৰণ আৰু প্ৰভূত্বৰ বিৰোধিতা কৰি নিজৰ কাৰ্যক্ষেত্ৰত স্বাধীনতা আৰু স্বতন্ত্ৰতাৰ দাবী কৰি আহিছে । ৰাজমান্নাৰ কমিটি, কেন্দ্ৰ-ৰাজ্য সম্পৰ্কত পশ্চিম বংগ চৰকাৰৰ প্ৰতিবেদন, আনন্দপুৰ চাহিব প্ৰস্তাৱ, জম্মু-কাশ্মীৰ বিধানসভাৰ স্বতন্ত্ৰতা সম্পৰ্কীয় প্ৰস্তাৱ আদিয়ে ৰাজ্যসমূহক অধিক ক্ষমতা প্ৰদান কৰাৰ আহ্বান জনাইছিল। চাৰকাৰিয়া আয়োগেও ইয়াৰ প্ৰতিবেদনত শক্তিশালী কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ অব্যাহত ৰখাৰ পোষকতা কৰিলেও ৰাজ্যসমূহলৈ অধিক ক্ষমতা হস্তান্তৰৰ পৰামৰ্শ আগবঢ়াইছে। ভাৰতীয় ৰাজনীতিত আঞ্চলিক দলৰ উত্থান আৰু প্ৰভাব বৃদ্ধি পোৱাৰ লগে লগে ৰাজ্যসমূহৰ স্বতন্ত্ৰতাৰ দাবীও অধিক শক্তিশালী হৈ পৰিছে।

বৰ্ত্তমান ভাৰতীয় যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় ব্যৱস্থাত এক গুৰুত্বপূৰ্ণ পৰিবৰ্তন দেখিবলৈ পোৱা হৈছে। সেয়ে হৈছে অতি সাম্প্ৰতিক লোকসভাৰ নিৰ্বাচনসমূহত কোনো এটা ৰাজনৈতিক দলেই স্বাধীনভাৱে চৰকাৰ গঠন কৰিব পৰাকৈ সংখ্যাগৰিষ্ঠ আসন লাভ কৰিবলৈ সক্ষম হোৱা নাই। ফলত আঞ্চলিক আৰু স্থানীয় ৰাজনৈতিক দলসমূহৰ গুৰুত্ব বৃদ্ধি পাইছে আৰু কেন্দ্ৰত সংযুক্ত চৰকাৰ গঠনত এই দলসমূহে নিৰ্ণায়ক ভূমিকা গ্ৰহণ কৰিছে। ভাৰতীয় যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় ব্যৱস্থাত এই

পৰিবৰ্তনে কেন্দ্ৰ-ৰাজ্য সম্পৰ্কতো সুদূৰপ্ৰসাৰী প্ৰভাব পেলাব বুলি বিশ্বাস কৰা হৈছে। বিশেষকৈ কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ দ্বাৰা সংবিধানৰ ৩৫৬ নং অনুচ্ছেদৰ ব্যৱহাৰ, ৰাজ্যপালৰ ভূমিকা আৰু কেন্দ্ৰ আৰু ৰাজ্যৰ মাজত বিত্তীয় ক্ষমতাৰ বিভাজনৰ ক্ষেত্ৰত এই পৰিবৰ্তনে যোগাত্মক দিশৰ সূচনা কৰিব বুলি আশা কৰিব পাৰি। এই বিষয়সমূহে কেন্দ্ৰ ৰাজ্যৰ সম্পৰ্কত সদায়েই সংঘাতৰ সৃষ্টি কৰি আহিছে।

শেষত এটা কথা ক'ব পৰা যায় যে এই সকলো পৰিবৰ্তন স্বত্বেও ভাৰতীয় যুক্তৰাষ্ট্ৰত আজিও এখন শক্তিশালী কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰেই অব্যাহত আছে আৰু ৰাজ্যসমূহৰ স্বতন্ত্ৰতাৰ দাবীৰ বিষয়ে সময়ে সময়ে আলোচনা চলি আছে।

জানি থোৱা ভাল

১৯৮৩ চনত ৰাজ্যসমূহৰ বিভিন্ন দাবীৰ ওপৰত, বিশেষকৈ কেন্দ্ৰ আৰু ৰাজ্যৰ সম্পৰ্কৰ ওপৰত অধ্যয়ন আৰু ৰাজ্যৰ সম্পৰ্কৰ ওপৰত অধ্যয়ন আৰু পৰ্যালোচনা কৰিবলৈ কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে 'চাৰকাৰিয়া আয়োগ' (Sarkaria Commission) গঠন কৰিছিল। এই আয়োগে ভাৰতবৰ্ষত এখন 'সহযোগিতামূলক' যুক্তৰাষ্ট্ৰ প্ৰতিষ্ঠাৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰিছিল। ভাৰতবৰ্ষত তুলনামূলকভাৱে শক্তিশালী কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ এখনৰ বাস্তৱতা আছে যদিও কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে অনাহকত ৰাজ্য চৰকাৰৰ কাৰ্যক্ষেত্ৰত হস্তক্ষেপ কৰা উচিত নহয়। দুয়োখন চৰকাৰে ইখনে আনখনৰ ক্ষমতা আৰু অধিকাৰক সন্মান কৰি সমিল-মিলেৰে কাৰ্যনিৰ্বাহ কৰাহে উচিত।

১১.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- ভাৰতীয় সংবিধানত যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় বৈশিষ্ট্যৰ লগতে কিছুমান অযুক্তৰাষ্ট্ৰীয় বৈশিষ্ট্যও আছে। প্ৰধানতে, কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ আৰু ৰাজ্য চৰকাৰৰ মাজত ক্ষমতাৰ বিভাজন সমানুপতিক নহয়। ভাৰতবৰ্ষত কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ বিধায়িনী, প্ৰশাসনীয় আৰু বিত্তীয় আদি সকলো ক্ষেত্ৰতে ৰাজ্য চৰকাৰতকৈ অধিক শক্তিশালী। ভাৰতবৰ্ষত কেন্দ্ৰ-প্ৰৱণতা অধিক আৰু ৰাজ্যসমূহে কেন্দ্ৰৰ নিয়ন্ত্ৰণ আৰু কতৃত্বৰ অধীনত কাৰ্যনিৰ্বাহ কৰে।
- এতেকে আমি ক'ব পাৰো যে ভাৰতীয় যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় ব্যৱস্থাৰ নিজস্ব বৈশিষ্ট্য আছে আৰু ইয়াক যুক্তৰাষ্ট্ৰীৰ সলনি 'অৰ্ধ-যুক্তৰাষ্ট্ৰীয়' বুলি কোৱা হয় ।
- ভাৰতীয় সংবিধানৰ যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় বৈশিষ্ট্যসমূহ হৈছে দুই ধৰণৰ চৰকাৰ, ক্ষমতাৰ বিভাজন, লিখিত সংবিধান, সংবিধানৰ শ্ৰেষ্ঠত্ব, সৰ্ব্বোচ ন্যায়ালয়, দ্বি-সদনীয় বিধানমণ্ডল, ইত্যাদি।
- ভাৰতীয় সংবিধানৰ অযুক্তৰাষ্ট্ৰীয় বৈশিষ্ট্যসমূহ হৈছে- ক্ষমতাৰ বিভাজন সমানুপাতিক

নহয়, সংবিধান প্ৰকৃতপক্ষে অনমনীয় নহয়, একক সংবিধান, ৰাজ্যৰ ওপৰত কেন্দ্ৰৰ প্ৰাধান্য, ৰাজ্যসভাত প্ৰতিনিধিত্বৰ অসমতা, ৰাজ্যসমূহৰ অস্তিত্ব কেন্দ্ৰৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল, এক-নাগৰিকত্ব, ৰাষ্ট্ৰপতিৰ জৰুৰীকালীন ক্ষমতা, ইত্যাদি।

- ভাৰতবৰ্ষত সংবিধানে কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ আৰু ৰাজ্য চৰকাৰৰ মাজত ক্ষমতাৰ বিভাজন কৰিছে। সংবিধানৰ সপ্তম অনুসূচীত দুয়োখন চৰকাৰৰ ক্ষমতা বিষয়ক তিনিখন সূচীৰ উল্লেখ আছে - কেন্দ্ৰীয় সূচী (৯৭ বিষয়), ৰাজ্যিক সূচী (৬৬ বিষয়) আৰু সমৱৰ্তী সূচী (৪৭ বিষয়)। কেন্দ্ৰীয় সূচীত উল্লেখ থকা বিষয়সমূহৰ ওপৰত আইন প্ৰণয়নৰ সম্পূৰ্ণ ক্ষমতা দুয়োখন চৰকাৰক অৰ্পণ কৰা হৈছে।
- সংবিধানৰ তিনিখন সূচীত উল্লেখ নথকা অৱশিষ্ট বিষয়সমূহৰ ওপৰত আইন প্ৰণয়নৰ ক্ষমতা কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে লাভ কৰে।

১১.৭ অধিক জানিবলৈ

অসমীয়া গ্ৰন্থ ঃ

১) গগৈ, অধ্যাপক পুৰন্দৰ ২০০০)। *ভাৰতৰ প্ৰশাসন আৰু ৰাজনীতি*। গুৱাহাটী ঃ বনলতা।

২) শৰ্মা, দুৰ্গা কান্ত , ৰফিক, জামান আৰু শৰ্মা ,ড° পূৰবী ২০০৫)। *স্নাতক মহলাৰ ভাৰতীয় ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থা— এক আলোকপাত* । গুৱাহাটী ঃ অসম বুক ডিপ'।

৩) পাল, ড° কৃপেশ চন্দ্ৰ আৰু নায়ক, প্ৰতুল চন্দ্ৰ ২০১১)। *স্নাতক মহলাৰ ভাৰতৰ ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থা*। গুৱাহাটী ঃ অৰুণ প্ৰকাশন।

ইংৰাজী গ্ৰন্থ ঃ

1) Chander, Prakash.(2000). *Indian Government and Politics*. New Delhi : Cosmos Bookhive Pvt. Ltd.

2) Ghai, K.K.(2007). *Indian Government and Politics*.New Delhi: Kalyani Publishers.

3) Kapur, Anup Chand and Misra, K.K. (2006). *Select Constitutions.*New Delhi : S. Chand and Company.

4) Pylee, M,V. (2006). *Constitutional Government in India.* New Delhi:S. Chand and Company.

১১.৮ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰঃ শুদ্ধ।

২ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰঃ প্ৰফেচাৰ কে.চি. হোৱেৰ (Prof. K.C. Wheare)।

৩ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰঃ ভাৰতীয় সংবিধানৰ চাৰিটা যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় বৈশিষ্ট্য হৈছে -

(ক) দুই প্ৰকাৰৰ চৰকাৰ

(খ) ক্ষমতাৰ বিভাজন

(গ) লিখিত সংবিধান আৰু

(ঘ) সৰ্ব্বোচ্চ ন্যায়ালয়।

৪ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰঃ ভাৰতীয় সংবিধানৰ চাৰিটা অযুক্তৰাষ্ট্ৰীয় বৈশিষ্ট্য হৈছে -

(ক) ক্ষমতাৰ বিভাজন সমানুপাতিক নহয়

(খ) সংবিধান প্ৰকৃততে অনমনীয় নহয়

(গ) একক সংবিধান আৰু

(ঘ) ৰাজ্যৰ ওপৰত কেন্দ্ৰৰ প্ৰাধান্য

৫ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰঃ সপ্তম অনুসূচী।

৬ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰঃ শুদ্ধ

৭ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰঃ বিধায়িনী ক্ষমতাৰ দৰে প্ৰশাসনীয় ক্ষমতাৰ ক্ষেত্ৰতো কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ ৰাজ্য চৰকাৰতকৈ অধিক শক্তিশালী। সংবিধানে স্পষ্ট কৰি দিছে যে প্ৰশাসনীয় ক্ষেত্ৰত ৰাজ্য চৰকাৰ কেতিয়াও কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ সিদ্ধান্তৰ বিপৰীতে যাব নোৱাৰে। ৰাজ্য চৰকাৰসমূহে কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ অধীনত আৰু নিয়ন্ত্ৰণত কাযনিৰ্বাহ কৰিবলৈ বাধ্য। ৰাজ্য চৰকাৰে ইয়াৰ প্ৰশাসনীয় ক্ষমতা সংসদে প্ৰণয়ন কৰা আইনৰ লগত সামঞ্জস্য ৰাখি প্ৰয়োগ কৰিব লাগে। সংসদে কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ আৰু ৰাজ্য চৰকাৰৰ মাজত সম্পৰ্ক উন্নত কৰাৰ বাবেও আইন প্ৰণয়ন কৰিব পাৰে। প্ৰয়োজনবোধে কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে ৰাজ্য চৰকাৰসমূহক কেনেদৰে শাসনকাৰ্য পৰিচালনা কৰিব লাগে তাৰ নিৰ্দেশ দিব পাৰে।

৮ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰঃ চৰকাৰী কাম-কাজ সুচাৰুৰূপে পৰিচালনা কৰিবলৈ কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ আৰু ৰাজ্য চৰকাৰক উপযুক্ত পৰিমাণৰ অৰ্থৰ প্ৰয়োজন। সেই অৰ্থৰ ব্যৱস্থা কৰা হয় দুয়োখন চৰকাৰে আৰোপ কৰা বিভিন্ন কৰৰ পৰা। সংবিধানে কেনেধৰনে দুয়োখন চৰকাৰৰ মাজত কৰৰ বিভাজন কৰি অৰ্থ সংগ্ৰহৰ ব্যৱস্থা কৰিছে, সেয়াই হৈছে বিত্তীয় ক্ষমতাৰ বিভাজন। কিছুমান কৰ, যেনে - আমদানি আৰু ৰপ্তানি শুল্ক, আয়কৰ, আবকাৰী শুল্ক, ডাক-তাঁৰৰ আয় আদি কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে আৰোপ কৰে আৰু কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰেই সংগ্ৰহ কৰে। ইয়াৰ

পৰা যি আয় হয় সেয়া কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰৰ নিজৰ উপাৰ্জন। ঠিক সেইদৰে কিছুমান কৰ ৰাজ্য চৰকাৰে আৰোপ আৰু সংগ্ৰহ কৰে। যেনে - ভূমি ৰাজহ, কৃষি আয়কৰ, মাটি আৰু ঘৰৰ ওপৰত লগোৱা কৰ আদি ৰাজ্য চৰকাৰৰ আয়ৰ উৎস। আন কিছুমান কৰ আছে, যিবোৰ কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰে আৰোপ কৰে কিন্তু ৰাজ্য চৰকাৰে সংগ্ৰহ কৰে। তেনে কৰসমূহ হ'ল - ষ্ট্যাম্প কৰ, ঔষধ আৰু প্ৰসাধন সামগ্ৰীৰ ওপৰত লগোৱা কৰ আদি।

কেন্দ্ৰীয় আৰু ৰাজ্য চৰকাৰৰ মাজত কৰৰ বিভাজন বিস্তৃতভাৱে কৰা থাকিলেও, বিত্তীয় বিষয়তো কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ ৰাজ্য চৰকাৰতকৈ শক্তিশালী।

১১.৯ আৰ্হি প্ৰশ্ন

ক) বস্তুধৰ্মী প্ৰশ্ন

প্ৰশ্ন ১ঃ কেন্দ্ৰীয় সূচীত উল্লেখ থকা কেইটামান বিষয়ৰ বিষয়ে উল্লেখ কৰক।

প্ৰশ্ন ২ঃ ভাৰতীয় সংবিধানত অন্তৰ্ভূক্ত দুটা যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় বৈশিষ্ট্য আৰু দুটা অযুক্তৰাষ্ট্ৰীয় বৈশিষ্ট উল্লেখ কৰক।

প্ৰশ্ন ৩ঃ ভাৰতবৰ্ষক কিয় অৰ্থ-যুক্তৰাষ্ট্ৰ বুলি কোৱা হয়?

প্ৰশ্ন ৪ঃ অৱশিষ্ট ক্ষমতা কি?

খ) চুটি প্ৰশ্ন (১৫০ শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ঃ ভাৰতীয় সংবিধানত অন্তৰ্ভূক্ত যুক্তৰাষ্ট্ৰীয় বৈশিষ্ট্য সমূহ ব্যাখ্যা কৰক।

প্ৰশ্ন ২ঃ ভাৰতীয় সংবিধানত অন্তৰ্ভূক্ত অযুক্তৰাষ্ট্ৰীয় বৈশিষ্ট সমূহ ব্যাখ্যা কৰক।

প্ৰশ্ন ৩ঃ কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ আৰু ৰাজ্য চৰকাৰৰ মাজৰ বিধায়িনী ক্ষমতাৰ বিভাজন সম্পৰ্কে আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ৪ঃ কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ আৰু ৰাজ্য চৰকাৰৰ মাজৰ বিত্তীয় ক্ষমতাৰ বিভাজনৰ বিষয়ে আলোচনা কৰক।

গ) ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (৩০০-৫০০ শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ঃ কেন্দ্ৰীয় চৰকাৰ আৰু ৰাজ্য চৰকাৰৰ মাজৰ ক্ষমতাৰ বিভাজনৰ বিষয়ে আলোচনা কৰক।

প্ৰশ্ন ২ঃ ভাৰতীয় যুক্তৰাষ্ট্ৰবাদৰ এক মূল্যায়ন প্ৰস্তুত কৰক।

*** ***** ***